

editörden...

Bu sayımızda klasik edebiyatımızı ele alıyoruz. Bilindiği gibi bu edebiyatın temelleri Türklerin İslamiyeti kabul etmelerinden sonra verdikleri ilk eserlere kadar dayanır. Geniş coğrafyalarda dil bakımından birbirinden az çok farklı gelişen İslamî edebiyat, şüphesiz ki en parlak dönemini 13. yüzyıldan başlamak üzere Osmanlı İmparatorluğunun geniş toprakları üzerinde yaşamıştır. Beş yüzyıldan fazla etkisini sürdüren ve üç kitada toprakları bulunan bir imparatorluğun ihtişamıyla uyumlu görkemli eserler veren klasik edebiyatımızı bazı yönleri ile incelemeye çalışacağız.

Bir toplumu etkileyen kültürel oluşumlar nasıl birden bire ortaya çıkmıyorsa, başka bir kültürel etkiyle de birden bire ortadan yok olmaz. Şiire ağırlık veren klasik edebiyatımızın bugünkü şiirimize –genel anlamda edebiyatımıza- etkileri üzerinde de mümkün olduğu nispette durmaya çalıştık.

Klasik edebiyat, yaygın söyleyişle divan edebiyatı, Tanzimatla birlikte başlayan kültür değişim teşebbüslerine paralel olarak tartışılmaya başlanmıştır. Avrupai bir edebiyat oluşturma gayreti içindeki Tanzimat nesli, damarlarından beslendikleri, onun kalıplarını ve ifade yöntemlerini kullanarak eserler verdikleri hâlde divan edebiyatına sert eleştirilerde bulundular. Zaman zaman ölçünün kaçtığı bu eleştirileri dönemin şartları ile irtibatlandırarak açıklamak mümkündür.

Ancak, bugün hâlâ Tanzimat neslinin divan edebiyatına karşı yönelttiği, birçok bakımdan ilmî olmaktan uzak, bu eleştirilerin kronik bir ön yargıya dönüşerek devam etmesi Divan Edebiyatı Özel Sayısı'nı hazırlama ihtiyacımızın birinci sebebidir.

Eğer kültürümüzün köklerine karşı böyle bir ön yargı varsa bunun enine boyuna sorgulanması ve tartışılması gerekiyordu ki biz bu sayıda bunu yapmaya çalıştık. Zira beş yüz yıllık edebiyatı bir derginin sınırlı sayfaları içinde bütün yönleriyle ele almanın imkânı yoktur. Biz amaçladık ki gençlerimiz, eski edebiyatımızla eğitim çerçevesi içinde bir şekilde irtibatı olan herkes, kültürel varlığımızın hazinelerine bu vesile ile yeniden göz atsın –varsa- ön yargılarını tekrar gözden geçirsin.

egitim | Aylık Eğitim Dergisi | YIL: 7 SAYI: 77-78 TEMMUZ - AĞUSTOS 2006 | ISSN-1302-5600

SAHİBİ Doç. Dr. Hüseyin ÇELİK Millî Eğitim Bakanı	Yayın Kurulu Ethem BARAN Şaban ÖZÜDOĞRU Aysun İLDENİZ Hakkı USLU Dinçer EŞİTĞİN Celal ASLAN Çağrı GÜREL	Dizgi Reyhan İLKER
Genel Yayın Yönetmeni Şadi KESKİN Yayımlar Dairesi Başkanı	Tasarım Banu DAVUN (bdavun@meb.gov.tr)	Abone / Dağıtım Fikri NAYIR Tel: (0312) 212 76 63 / 14
Yazı İşleri Müdürü Selâmi YALÇIN (selamiyalcin@meb.gov.tr)	Baskı Devlet Kitapları Müdürlüğü	Yönetim Merkezi Yayımlar Dairesi Başkanlığı Teknikokullar/ANKARA http://yayim.meb.gov.tr e-posta: baae@meb.gov.tr Tel: (0 312) 212 81 48 - 213 65 12 Fax: (0 312) 212 81 48

Gönderilen eser ve çalışmalar yayımlansın veya yayımlanmasın, iade edilmez. Yazıların içeriğinden yazarları sorumludur. Yayın Kurulu yazılar üzerinde değişiklik yapabilir. "Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim" adı anılmadan alıntı yapılamaz. Millî Eğitim Bakanlığı Yayımlar Dairesi Başkanlığının 22.12.2005 tarih ve 6088 sayılı oluru ile basılmıştır.
Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 4303
Sürelî Yayınlar Dizisi: 213

Dergimizin yıllık abone bedeli 20 YTL (öğretmen ve öğrenciler için 15 YTL)'dir.
Abone bedelinin Ziraat Bankası Şehremini-Istanbul şubesindeki Devlet Kitapları Döner Sermayesi Müdürlüğü'nün 130978 numaralı hesabına yatırılarak makbuzun ve açık adresin Yayımlar Dairesi Başkanlığı Teknikokullar - ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir.

YOLCULUK METAFORU BAĞLAMINDA KLASİK ŞİİRİ ANLAMAK

MUHAMMET NUR DOĞAN*

Edebiyat aslında bir yolculuktur... İnsan zihninin zaman, mekan, kültür, dil, din, tasavvuf, ilim ve hayat ülkesine yolculuğu... Duygu ve düşüncelerin söz vasıtası ile dış dünyaya gerçekleştirdiği esrarengiz seyahat... Kalbin ve ruhun inşirahı... İç dünyamızda kopan ruh fırtınalarımızın başka vadilere, başka iklimlere doğru esişi... Gönlümüzün gözesinden kaynayan şiir ırmağının ölümsüzlük denizine doğru sonsuz akışı... Ruhun söz Cebrail'i ve anlam Refref'i eşliğinde sanatın arşına doğru gerçekleştirdiği miraç... Söz Musa'sının mana Hızır'ı ile güzellik abıhayatını bulmak için karanlıklar ülkesine seyahati...

Klasik edebiyatımızın zirve şahsiyetlerinden biri olan Nedim, bir beytinde diyor ki:

Her sözüm gülşen-i ma'nâya gönül bezminden
Gül gibi rengli nergis gibi mestâne gelir

Nesir diliyle söyleyecek olursak: “Benim şiirlerim, gönlümün meclisinden anlamın gül bahçesine gül gibi rengârenk, nergis gibi mest olmuş bir hâlde gelir.”

Edebiyatın bir yolculuk olduğunu bundan daha güzel anlatan bir örnek (üstelik bir şiir) olabilir mi?

Evet, Nedim'e göre edebiyat ve özellikle şiir, gönül/ruh meclisinden, anlamın gül bahçesine doğru gerçekleşen bir yolculuktur.

Aslında bu beyitte şairin gönlünün müşebbehün bihi (kendisine benzetileni) durumundaki “bezm” (meclis) ile telmih edilen, ruhlar âlemi; şiirin -ve şiirlerin, üzerinde yazılı bulunduğu şiir kitaplarının- kendisine benzetileni olarak kullanılan “gülşen” (gül bahçesi) ile telmih edilen de, varlık dünyasıdır. Çünkü inanışa göre, insanoğlu dünyaya gelmeden önce Allah ruhlara “Elestü bi Rabbiküm (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?)” diye hitap etmiş; ruhlar da bu hitaba “Belâ! (elbette!)” diye cevap vermişlerdir... Tasavvuf kitaplarında Allah'ın bu hitabı ve ruhların ikrarı, bir meclis metaforu ile canlandırılmıştır. Ruhların sarhoş olmasına yol açan ilâhî hitap, şaraba (aşk şarabı); ruhlar âleminde gerçekleşen bu toplantı (elest bezmi), meyhaneye; bu hitabın neş'esi ile kendinden geçerek dünyaya, mest olmuş bir şekilde gelen insanlar/ruhlar ise, meyhane müdavimlerine benzetilmiştir.

*Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi

Nedim'e göre, sözün/şiirin bu ezeli yolculuğa çok benzeyen bir macerası vardır. Daha doğrusu, şiirin vücuda gelişinin de, insanın dünyaya gelişine benzeyen bir serüveni bulunmaktadır... Ruhlara hitap eden, insana kendi ruhundan ruh üfleyen Cenabıhâk gibi, şair de gönlünün meclisinde söze düzen vererek ona ruh bağışlamış; bu düzen ile ruh (mana) sahibi olan söz, -söz, artık şiir hâline dönüşmüş ve bir bedene girmiştir-, anlamın gül bahçesine, yani sözün cisimlendiği (ses ve yazı hâlinde) dillere ve sayfalara rengârenk bir görüntü ile (edebî sanatlarla göz alıcı bir şekle bürünmüş ve ruhları sarhoş eden âhenkli bir anlam kalıbına dökülmüş olarak) gelmiştir... Mutlak Yaratıcının, ruhundan (sifatlarından) kendine üflediği bir nefes ile söze düzen veren ve kendi çapında bir yaratıcılık örneği gösteren şairin gönül meclisinde başlayıp, mananın gül bahçesi olan şiir kitaplarının sayfalarında, yahut kalbimizin kapısı görünümündeki kulaklarımızda biten bir tatlı yolculuk... İşte edebiyat bu...

Söz sihirbazı Nefî de şiiri miraç yolculuğuna benzetmektedir:

Ol şeb-rev-i mi'râc-ı hayâlîm ki cihâna
Sıdk-ı nefesim bâd-ı seher gibi ayândır ¹

“Ben, öyle bir hayal miracı yolcusuyum ki sözümün doğruluğu seher rüzgârı gibi ayan beyan anlaşılır.”

Nefî, Hz. Muhammed'in Cebrail ve Refref ile birlikte Tanrı katına doğru yolculuğa çıktığı gibi, bir şair olarak kendisi de söz Cebrail'i ve mana Refref'i ile beraber hayalin arşına doğru yükselmiş ve yeryüzünde sürünmeye mahkûm diğer şairlere karşı mucizevî bir üstünlük sağlamıştır. Nefî'ye göre, şiir bir şuur

Edebiyatı, şiiri üretmek ileriye, içten dışa doğru bir yolculuksa; onu anlamaya işi de bu sefer geriye, dıştan içe doğru bir yolculuktur... Şiir yazmak, görünmezden görünene, içten dışa bir zihinsel seyrüsefer ise; edebiyatı, şiiri anlamayı mümkün kılan şerh çabası da görünenden görünmeyene, aşikârdan gizliye, dıştan içe doğru gerçekleşen bir yolculuk olmaktadır.

transferi, düşünce ve hayalde bir yükseliş ve ruhî bir yolculuktur. Şiir öylesine yüce bir makamdır ki şair, hayâliyle, miraca çıkar gibi ona yükselir ve böylelikle büyük buluşma gerçekleşmiş olur. Sanat, aslında eşyaya yönelmiş bir düzenleme (nazm) iradesidir. Bu ise, küçük çaplı bir ruh verme olayıdır. Tanrı, nasıl önce insanın unsurlarını düzenlemiş, sonra ruhundan üfleyerek onu gören, işiten, düşünen bir varlık hâline getirmişse², sanatkâr da elinin altındaki objelere düzen ve nizam vermekte, kendi ruhundan aldığı ilham ile onu yeniden şekillendirmekte ve böylelikle bir nevi cansız varlığa kendi ruhundan ruh bağışlamaktadır. Şairlik de en kıymetli malzeme olan söze düzen verme ve adeta ölü söz unsurları olan harfleri, kelimeleri canlandırma ameliyesidir. Aşağıda sunduğumuz örneklerde olduğu gibi:

Mesîh'im nutkumun âsârıdır mevtâ-yı elfâza
Viren geh feyz-i nîsânı viren geh mâye-i cânı ³

“Ben Mesih'im; ölü lâfızlara zaman zaman nisan yağmuru bereketi, zaman zaman da canlılık özelliği veren, benim nutkumun (şairliğimin) eseridir.

Mürdeye can virürem nutk ile Îsâ-nefesem
Ben bugün deyr-i hüviyyetde öter bir ceresem ⁴

“Ben, ölümlere can veriyorum; söz söylemede ve şiirde İsa nefesliyim. Öyle ki; ben, benlik (şairlik) kilişesinde çalan bir çan gibiyim.”

Bana hâs oldu hallâk-ı maânî rütbesi zîrâ
Berâyâ-yı beyânın kabza-i hükmümedir cânı ⁵
“Mana yaratıcılığı, bana has bir rütbe oldu. Çün-

kü, güzel söz mahlûkatının ruhları benim kudretim kabzası altındadır.”

Şairin söze düzen ve ruh verebilmesi için ona doğru yönelmesi, bir anlamda şuur transferini gerçekleştirmesi gerekir. Bu, şuurun şiire dönüşmesidir... Bu transfer, aslında bir yükseliş, sanki hayalin ve yaratıcı düşüncenin yüceliklerine doğru gerçekleştirilmiş bir miraç olayıdır. Çünkü söz, ruhun ta kendisidir. Yani, Allah'ın insana kendinden üflediği ruh, sözdür. Söz, yani natıka, yani düşünme ve konuşma yeteneği... Fuzulî de sözün aslında ruh demek olduğunu bilincindedir. Hatta ona göre ruha sözden başka bir anlam vermek, aslında boş bir iddiadır:

Cân sözdür eger bilürse insân
Sözdür ki deyerler özgedür cân

“Eğer, insan iyi düşünecek olursa; canın (ruhun) sözden ibaret olduğunu anlar. Canın (ruhun, sözden) başka bir şey olduğunu söylerlerse, bil ki bu boş bir sözdür.”

O hâlde, denebilir ki; şiir ve edebiyat, ruhun bir göçüdür... Ruhun ve şuurun harf, kelime, kavram, yani söz dünyasına hicreti...

Şiirin bir ruh miracı, kutsî âlemlere doğru bir yolculuk olduğu ile ilgili iki örnek daha vardır ki; biri Revanî, diğeri ise Hayalî Beg'e ait bu iki beyitte şiir, gül bahçesi ve gökyüzüne; şairin gönlü ve hayali ise bu bahçede daldan dala konup şakiyan bülbüle, yahut şiir ve hüner hümasını avlayan alıcı kuşa benzetilmiştir:

Bülbül-i gülşen-i kuds olsa gönül mürği ne var
Bâğ-ı tab'umda Revanî gül-i ilhâm açılır⁶

“Ey Revanî! Gönül kuşu kutsî âlem gülşeninin bülbülü olsa buna şaşılır mı? Zira, tabiatımın bahçesinde ilham gülleri açılıp duruyor.”

Revanî'ye göre, şairin tabiatı öyle bir çiçek bahçesidir ki; orada ilhamın rengârenk, bin bir kokulu gülleri açmaktadır. Şairin gönül kuşu ise, artık kutsîlikler âleminin gülşeni hâline gelmiş bulunan bu bahçenin bülbülü olmuştur.

Burada şairimiz âdeta düzenleyici irade ve ya-

ratıcı idrak -ki burada “gönül” olarak ifade edilmektedir- ile şairlik tabiatı (tab') arasında cereyan eden bir iç yolculuktan bahsetmektedir. Şairin gönlü bir bülbül gibi uçup yine şaire ait sanatkarlık tabiatı bahçesine gitmekte ve o bahçede kan kırmızısı rengi ve insanı mest eden muhteşem kokusu ile açan ilham güllerinin dalına konmaktadır.

Sühan şehbâziyam mürğân-ı kudsîler şikârumdır
Kanâ'atle tecerrüdden Hayalî perr ü bâlüm var⁷

“Ey Hayalî! Ben şiirin alıcı kuşuyum; kanaat ve tecerrütten kolum kanadım var. (Söz fezasında) hayalin ve anlamın anka kuşlarını avlıyorum.

Hayalî Beg, bu beytinde kendisini -aslında burada Hayalî kendine hitab ederek, şairlik tabiatını, yani tab'ını kastetmektedir- bir alıcı kuşa (şahbaz) benzetiyor. Bu şahbazın kanaat (her şeye tenezzül etme, boyun eğmeme) ile tecerrütten (maddî varlıktan soyutlanma) kanatları bulunmaktadır. Bu şahbazın avı ise, sözün uçsuz bucaksız fezasında uçuşan hayalin ve anlamın hüma kuşlarıdır. Şair, sahip olduğu istiğna ve tecerrüt kanatları vasıtası ile şiir ve sanatın yüksek ve uçsuz bucaksız göğüne yükselmekte; orada orijinal hayaller ve bigâne manâlar kuşlarını avlamaktadır. Hayalî'nin burada kullandığı “mürğân-ı kudsî” (kutsal kuşlar) terkihi, efsanevî hüma kuşu için kullanılan bir tanımlamadır. İnanışa göre, hüma kuşunun yuvası gökyüzündedir. Hiçbir zaman yeryüzüne inmez (yeryüzüne tenezzül etmez) ve diri olarak hiçbir zaman ele geçmez. Hüma kuşu, edebiyatımızda aynı zamanda istiğnanın ve tecerrüdün sembolü olarak kullanılmıştır. Şair, tab'ını, avcılık açısından şahbaza (doğan kuşu); hayal ve manayı ise, görünmezliği (tecerrüd), yüksekte uçuşu ve ele geçirilmesi zor olması (istiğna) gibi sebeplerle hüma kuşuna (mürğ-i kudsî) benzetmektedir.

Şair ile kuş arasında kurulmuş ilginç bir benzerlik ilişkisine de Yenişehirli Avnî'nin divanında rastlıyoruz:

Şâir o hümâdır ki iki âleme pinhân
Bir cevvi-i mukaddeste hafiyü't-tayerândır⁸

“Şair, iki âleme de gizli olan mukaddeste bir boş-

lukta, gözlere görünmeksizin uçan bir hüma kuşudur”

Yenişehirli Avnî'nin hüma kuşuna benzettiği, şairin kendisi değil; ruhu veyahut şair tabiatıdır. İşte, şairin gönlünün kafesinde bulunan bu şiir hüması, zaman zaman kafesten dışarı çıkmakta ve her iki âleme bile gizli olan mukaddes bir boşlukta, gözlerden çok uzak bir şekilde kanat çırpılmaktadır.

Edebiyat ve şiirin bir yolculuk olduğu ile ilgili olarak bir başka ilginç örnek de Fuzulî divanının dibacesinde bulunan ifadelerdir. Fuzulî, şiirlerini ve şiir kitaplarını şair tabiatının çocukları olarak görmektedir. Bu çocuklar dış dünyaya bir nevi ticarî seyahate çıkar; bu seyahat esnasında insanlara güzellik mücevherleri verip, beğeni kumaşları alırlar. Fuzulî'nin şiirleri ve şiirlerinden meydana gelen divanları dünya görmemiş yavrular, gurbet çilesi çekmemiş yetimlere benzemektedir. O şiirlere, ulaştıkları yerlerde hürmet edilmelidir:

“Her memleketin büyük şairlerinden ve zamanın aydın gönüllü söz ustalarından beklentim ve ricam şudur ki; eğer şiirlerimin sözlerinin kuruluşunda veya anlamında bu sanata uygun olmayan bazı düşüklükler veya kabalıklar görürlerse, onları af eteği ile örtünler ve Necef toprağından ve Kerbelâ diyarından çıkıp, evliya burcu olan Bağdad'ın havası ve suyuyla yetişmiş bu, gün görmemiş yavrulara, sefer esnasında uğradıkları yerlerde hürmet ve itibar gösterebilirler.”

“İlâhî! Bu namılı muhabbetname ve bu ulu kişilerin gönül bağladığı divan –ki füsunkâr tabiatımın çocuğu ve sihirli söz söyleyen idrakimin neticesidir- acz ve niyaz emtiası ve yanıp yakılma kılavuzu ile gurbete çıkmaya niyetlendi ve mana cevherleri verip övgü kumaşları almak için âlemin uçsuz bucaksız sahasına ticaret mahmili (yükü) yürüttü.”

Madem ki lütuf ve ihsanını yoldaş edip onu yokluğun darlığından varlığın ferahlığına getirdin, merhametinle destekleyip yardım ederek gayb vadisinden şehadet kırına ulaştırdın; hangi diyara gitse ve hangi şehre ulaşsa, şerefli adımlarını mübarek ve uğurlu, latif matlamını hayırlı ve kutlu edesin”.

Büyük şair Fuzulî daha sonra divanını, cihanı

dolaşan bir sevgiliye benzetir ve bu yolculuk sırasında onu kötü kişilerden koruması ve nereye giderse hayırlarla karşılaştırması için Allah'a yalvarır:

“İlâhî” Bu, cihanı dolaşan mahbubu ve güzel sevgiliyi –ki lütfunun meşşâtası, yüzünü süslemiştir ve yardımının mücevheri güzelliğini son hadde ulaştırmıştır- umumî olarak fesat ehlinden, hususî olarak da üç kötü huylu topluluktan, himayenin kalesinde saklayıp koruyasın...”¹⁰

Fuzulî, Leylâ ve Mecnun adlı şaheserini yazmadan önce de, şairliği dert diyarına bir sefer olarak değerlendirilmekte ve bu zor yolculukta kendisine gam, dert ve mihneti tanıyanlardan yoldaş aramaktadır.

Ey tab'-ı latîf ü akl-ı vâlâ
İdrâk-i bülend ü nutk-ı gûyâ

Düşdi seferüm diyâr-ı derde
Kimdür mana yâr bu seferde

Her kimde ki vardur istitâat
Derd ü gam ü mihnete kanâ-
at

Oldur bu müsâferetde yârum
Zevk ehline yohdur i'tibârum

Merkeb gerek olsa azm-i râha
Besdür bize hâme vü siyâhe

V'er tûşe-i râh olursa matlûb
Mazmûn-ı hoş u ibâret-i hûb

Azm eyleyelüm teallül etmen
Menzil keselüm tegâfûl etmen

Ey baht vefâsuz olma sen hem
Hem-râhlığ et bizümle bir dem¹¹

“Ey nazik tabiat ve üstün akıl; ey yüksek anlayış ve konuşan natika! Yolum dert diyarına düştü... Kimdir bana bu seferde yoldaş?.. Kimde dert, gam ve mihnete dayanma gücü varsa, bu yolculukta arkada-

şım odur. Zevk sürenlere, keyfine düşkün olanlara itibar etmem... Yola çıkmak için binek lâzım olsa; bize kalem ve kâğıt yeter ve eğer yol azığı istenirse; o da, hoş anlamlar ve güzel ibarelerdir... Gayret edelim; ağır davranmayın! Menzil keselim; vakit kaybetmeyin!.. Ey talih, sen de vefasız olma! Bir kerecik olsun, bize yoldaşlık et!”

Fuzulî, divanına yazdığı önsözde de şairliği ve edebiyatı mecaz yolu (râh-ı mecaz) olarak tarif etmekte ve bu yolda hakikate ulaşmayı ummaktadır. Buradaki “hakikat” ve “mecaz” kavramlarının bir taraftan kelimelerin hakikî ve mecazî anlamlarını ifade ettiğini; diğer taraftan ise, beşerî-maddî aşk ile tasavvufî-ilâhî aşkı anlattığını unutmamak gerekmektedir. Evet, edebiyat da tastamam bir mecaz yoludur. Çünkü şiir, kelimelerin hakikî anlamlarından çok, mecazî anlamları kullanılarak yazılmakta ve şair, gerçeği anlatmak için ruhu ile uzun, meşakkatli ve dertli bir sefere (mecaz yolu) çıkmaktadır.

Burada, şairlerimizin “mecaz” kelimesinin “hakikatin karşıtı” anlamından yararlanarak, şiiri “yalan” ile ilişkilendirmeleri hadisesine de dikkat çekmek isterim. Klasik edebiyat metinlerinde “şiir” kelimesinin geçtiği hemen her yerde “yalan” kavramının da zikredildiğini ifade edelim. Nitekim, Fuzulî Leylâ ve Mecnun’da da şiiri yalanla ilişkilendirir:

Şi’re heves etme kim yamandır
Yahşi deseler ana yalandur ¹²

“Şiire heves etme; çünkü kötü şeydir. Eğer ona “iyi” derlerse, “yalan”dır.”

Şâirliğe iftihâr edüpsen
Kizbi özüne şîâr edüpsen ¹³

“Şairlikle övünüyor, yalanı kendine iş ediniyorsun!..”

Fuzulî yine Leylâ ve Mecnun’dan aldığımız aşğıdaki beyitte de şiir ile yalan ilişkisini kurar. Ancak burada da “yalan” sözcüğü, gerçeğin zıddını söyleme anlamında değil; bu anlamı da hatırlatacak şekilde, ama tevriyeli ve kinaye (hatta tariz) yollu bir şekilde kullanılmıştır. Biz buna iham-ı tenasüp diyoruz

Ger derse Fuzulî ki güzellerde vefâ var
Aldanma ki şair sözi elbette yalandur ¹⁴

“Eğer Fuzulî, “Güzellerde vefa vardır.” derse, aldanma; çünkü şair sözüdür bu, elbette yalandur.”

Türk edebiyatının ikinci şaheser mesnevîsi olan Hüsn ü Aşk’ta da Şeyh Galip, şiiri ve edebiyatı mace-raye benzetmektedir:

Billâh bu özge mâcerâdur
Sen bakma ki defter-i belâdur ¹⁵

“Allah için söylemek gerekirse; bu (edebiyat ve şiir), bambaşka bir maceradır. Buna bir belâ ve musibet defteri gibi bakma!..”

Galip’e göre, şiir her ne kadar belalı bir iş olsa da, aynı zamanda bambaşka ve çok farklı bir maceradır. Tabi ki Şeyh Galip bu tanımlamayı özellikle kendi şiiri ve şairliği için yapmakta ve bir anlamda kendini eleştirenleri bu yolda yarışa çağırılmaktadır. Nitekim hemen bu beytin arkasından gelen beyitte de muarızlarına hitap etmekte ve meydan okumaktadır:

Zannetme ki şöyle böyle bir söz
Gel sen dahi söyle böyle bir söz

“Bu hikâyenin şöyle böyle bir söz olduğunu sanma... Eğer gücün yetiyorsa, hadi gel sen de buna benzer bir söz söyleyiver!”

Klasik şiirimizin son büyük şairi Şeyh Galip, divanında da şiir ve edebiyat için “yol” benzetmesi yapmaktadır:

Gâlib hülâsâ râst-rev-i semt-i ma’nîyim
Râh-ı sühanda rehber-i mazmûna uymuşum ¹⁶

“Ey Galip! Açıkça söylemek gerekirse, ben yolumu anlamlar semtine doğrulttum ve söz (şiir) yolunda mazmun rehberine uydum.”

Yani Galip, anlamlar semtine varmak, sanatta, düşüncede ve şiirde güzele ulaşmak için ruh ve hayal âleminde bir yolculuğa çıkmıştır. Bu yol uzun, sıkıntılı ve tehlikelerle doludur. Bu yola rehbersiz ve azıksız

çıkma mümkün değildir. Uzun seferlere bineksiz, azıksız ve rehbersiz çıkılmaz. Çıkılırsa, hedefe ulaşmamak, yahut yarı yoldan geri dönmek tehlikesi söz konusudur... Şiir ve edebiyatın çileli yolunda bir şairin bineği -Fuzulî'nin ifadesi ile- kâğıt ve kalem; azığı ve rehberi ise, hoş anlamlara ve güzel ibarelere ulaşma arzusudur. Sanat ve edebiyatı vücuda getiren asıl motivasyon unsuru bu arzudur. İşte bu arzu meşakkatli şiir ve edebiyat yolunda şairin azığı ve yol göstericisidir. Eğer bu azık ve rehber bulunmasaydı, yani şair ve sanatkârın güzel anlamlara, hoş ve orijinal mazmunlara ulaşma ihtirası bulunmasaydı, belki de dünyanın en zor işi ve en tehlikeli macerası olan şiir yazma eylemi hedefine ulaşamayacaktı...

Edebiyatı anlamak, muhtevasının gerçeğini keşfetmek, şiirin güzellikler ülkesini fethetmek de bir yolculuktur. Hele, kültür dünyası ile yüzyıllar süren bir kopuş yaşadığımız klasik edebiyat söz konusu olduğunda bu bir keşif yolculuğuna, arkeolojik bir kazıya, âdeta zamanın gerisinde kalmış, toprak yığınları arasında kaybolmuş kayıp bir ülkenin keşfi seferine dönüşür. Klasik şiirimizin metinlerini şerh etmek, aslında bir "sefer-i feth-i hümayun-ı iklim-i sühan"dır. Yani, "söz ve şiir ülkesinin kutlu fetih seferi"... Yahut "güzellik ve aşk şehrinin kapılarının, düşünce askerine açılması"dır; eski tabirle, "şerh-i bâb-ı şehri hüsnü aşk"... Hatta söz ve şiir şehrinin düşünce askeri tarafından ev ev, beyit beyit teslim alınışı; yine eski tabirle, "şerh-i ebyât-ı şehri sühan"...

"Şerh"; açma, açılma demek. "Şerh-i sadr", göğsün, kalbin açılması; "şerh-i bâb", kapının açılması; "şerh-i mütân" ise edebî bir metnin, bir risalenin, bir kitabın ve bir şiirin açıklanması...

Edebiyatı, şiiri üretmek ileriye, içten dışa doğru bir yolculuksa; onu anlama işi de bu sefer geriye, dıştan içe doğru bir yolculuktur... Şiir yazmak, görünmezden görüne, içten dışa bir zihinsel seyrüsefer ise; edebiyatı, şiiri anlamayı mümkün kılan şerh çabası da görünenden görünmeyene, aşıkârdan gizliye, dıştan içe doğru gerçekleşen bir yolculuk olmaktadır.

Bu hâli ile edebî metinleri anlama işine bir cinler âlemi yolculuğu der isek, yanlış mı olur?... Elbette hayır!.. Çünkü, edebî metinleri -özellikle eski metinleri- anlamak, insan zihninin tamamen kapalı, görülmeyen, hissedilmeyen alanlarda dolaşması; şiiri üreten

insanın beyin kıvrımları arasına, kalbinin odacıklarına nüfuz etmesi ve nihayet, şiirin üretildiği dönemin bugün bizim için meçhul olan manzarasını temaşa etmesi demektir ki bu, işte basbayağı bir aynanın ötesine yolculuk, yahut cinler âlemi seferidir.

"Cin" kapalı, gizli, çıplak gözden irak varlıkların ortak adı olduğuna göre; kalbin gizli odacıklarında, zihnin kapalı dehlizlerinde, gönlün transandantal elest meclisinde gerçekleşen edebiyat, bir cinler âlemi hâli; o âlemi keşfetme, anlama çabası (metinler şerhi) ise tam anlamı ile bir cinler âlemi yolculuğudur.

Edebiyat ayna ise -ki öyledir- edebî metinleri anlama işi de, işte o aynanın içine girmek, ötesine geçmek ve aynanın içindeki cinlerle temas kurmak demektir... Cinler aynanın içinde yaşamıyor muydu? Cinlerle temas aynaya bakılarak kuruluyor muydu?

Evet, edebiyat bir aynadır. Tarihin ve hayatın endam aynasıdır. Hatta Makedonyalı İskender'in, geçmiş ve gelecek her şeyi gösterdiğine inanılan "âyine-i âlem-nümâ"sıdır. Yahut, Cem'in her şeyin hakikatini gösterdiğine inanılan kadehi, yani "câm-ı Cem"idir.

İşte eski edebî metinleri anlama faaliyeti olan metinler şerhi, aynanın içine girmek, ötesine geçmek ve içinde yaşayan cinlerin âlemine konuk olmak demektir.

Bu cinler âlemi seferinde, bu görünmeyen varlıklar dünyasına yaptığımız yolculukta üç ana amaç söz konusudur:

1. Geçmişte ruhumuzun tercümanı olup bugün artık hafızalarımızdan silinmiş bulunan kelimelerle yeniden tanışma, onlarla sağlıklı bir ilişki kurma ve kelimelerin etrafında teşekkül etmiş bulunan mana hâlelerini, yahut anlam ve nüans dairelerini tanıma;
2. Bizim için artık tamamen kayıp şehir durumdaki dönemin sosyal hayatının fotoğrafını çekme, yani, edebî eserin üretildiği dönemin insan ve toplum manzarasını gözlemleme;
3. Eserin sahibi olan şair ve yazarın bu eseri vücuda getirirken ruhunun derinliklerinde ve beyninin kıvrımları arasında kopan sanat fırtınasının gerçeğine ulaşma; şairlere ait sanat, sanatkâr ve şiir algılamasını tanıma.

Şimdi, metin şerhinde göz önünde bulundurulması gereken bu üç amacı tahlil etmeye çalışalım:

Kelimeler, düşünce, söz ve edebiyat dünyamı-

zın vazgeçilmez unsurlarıdır. Biz onlarla düşünür, onlarla duygularımızı dışa vurur ve onlarla yepyeni dünyalar kurarız. Onlar bizim insanlık dünyamızın vazgeçilmezleridir.

Kelimeler, bizim geçmişle kurduğumuz ilişkinin temel unsurlarıdır. Duygu, düşünce, kültür ve inanç değerlerimizin nesillerden nesillere aktarılması da ancak onlar sayesinde mümkündür. Yaratıcı sanatların en üstünü olan edebiyat ve şiir de kelimelere verilen düzenle gerçekleşen bir olgudur. Şair ve yazar, bu büyü, bu her renge ve kalıba giren sihirli varlıklara ruhundan aldığı güç ve düzenleyici irade ile öyle bir şekil ve düzen verir ki bu camit unsurlar canlanır, yaşayan bir varlık hâline gelir ve insan ve toplum gerçeğini bütün çıplaklığı ile yansıtmaya başlar. Bu yönü ile kelimeler, düşünce ve ruh âlemimizin büyü varlıkları, her kalıba giren, her renge bürünen unsurlarıdır.

Kelimeler, yüklendikleri anlamları, yani hayatı, insanı ve toplumu tanımlayan bilgileri nesillerden nesillere aktararak çok önemli görevler ifa ederler. Etraflarında teşekkül eden sayısız anlam hâleleri ile artık birer anlam heveni hâline gelen kelimeler, bu hâlleri ile diğer kelimelerle kurdukları çeşitli ilişkilerle üst fonksiyonlar üstlenir ve bütün hâlinde düşünce semamızın muhteşem kozmik fotoğrafını oluştururlar.

Bir dildeki kelimeler bazen dilin semasında sö-nüp giderler; kimi zaman da çeşitli nedenlerle, etraflarında oluşmuş bulunan anlam hâlelerinden bazılarını kaybederler.

İşte metin şerhinin ilk hedefi; dil ve düşünce dünyasında artık yaşamaz hâle gelmiş bulunan bu unutulmuş veya kendileri yaşadığı hâlde, etrafında zaman içinde oluşmuş bulunan zengin çağrışım alanı dairelerinin, yani nüans hâlelerinin bir kısmını kaybetmiş sözcükleri eski hâlleri ile tanımaya çalışmak, bu esrarengiz varlıkların büyü dünyalarına nüfuz etmektir. Bunun için bilinenden, görülenden, tanı-nandan hareket edilecek ve bilinmeyene, görüle-meyene, yani unutulana ulaşmaya çalışılacaktır. Bu, aynanın içine girilmeden, aynanın arkasına yolculuk yapılmadan başarılılabilecek bir şey değildir tabi. Tıpkı, toprak yığınları arasında kalmış tarihin eski devirlerine ait bir kültür varlığını gün yüzüne çıkartmak, yerin altında kaybolmuş antik bir şehri keşfetmek gibi... Arkeolojik keşifler nasıl toprak katmanları altında yapı-

lacak bir arama yolculuğu ile mümkünse; kelimelerin dünyasını keşfetme işi de dil malzemesinin yığınları arasında gerçekleştirilecek bir anlama yolculuğu ile mümkündür. Bu ise, kelimelerin gerçeğine ulaşmak, onların gizli dünyalarına girmek için metinlerle ilişki kurma zorunluluğunu ön plana çıkartır. Metinlerle sağlıklı, ciddi ve ısrarlı bir ilişki kurmadan, yani metnin içine girmeden edebiyat aynasının en hareketli cinleri olan anlamların dünyasını keşfetmek mümkün değildir.

Gerçekten de klasik Türk edebiyatı metinleri çerçevesinde yürütülecek ciddi ve dikkatli bir metin şerhi çalışmasında geçmişte çok canlı, renkli ve zengin anlam ışıltıları ile taçlanmış bir şekilde şiir ve edebiyat gerdanlığı içerisinde birer elmas kristali gibi yer almış olup, bugün bize aynı canlılıkta ve fonksiyonellikte ulaşamamış, etrafında teşekkül etmiş nüans hâlelerinin bir kısmını kaybetmiş bulunan çok sayıda kelimenin o eski ışıltılı hâllerinin gerçeği ile karşılaşmak mümkündür. Nitekim kendi çapımızda yaptığımız ve yayınladığımız metin şerhi çalışmalarımız bunun azımsanmayacak sayıdaki örnekleri ile doludur. Mese-la, “gül” kelimesinin, bilinen çiçek ismi dışında, “altın para”, “sönmüş fitilin ucundaki siyahlık”, “mehtap ışığının ağaç yaprakları üstüne dökülmesi sonucu yerde oluşan hareketli gölgeler (gül-i mâhtâb)”, “alevden sıçrayan kıvılcım” ve “bir çeşit havayî fişek” anlamlarına da geldiği; “kurban”ın, Allah için boğazı kesilen hayvan dışında, “kılıcın ve hançerin kımı, okun sadağı” demek olduğu; “hicrân”ın, “ayrılık, iç acısı” dışında “pahalı kumaşların üzerindeki yırtık, defo” anlamlarının bulunduğu; “gevher”de “inci, mücevher” anlamı dışında, “erlik suyu”, “kılıcın keskinliği”, “su verilmiş çeliğin üzerinde oluşan menevişler” “maden ocağı” ve “suyun kaynağı”, “altın, gümüş ve mücevherlerle işlenmiş çok kıymetli bir kadın örtüsü (gevher-tâb veya güher-tâb)” manalarının da bulunduğu, bizim tespit ettiğimiz örneklerden sadece birkaçıdır.

Kelimelerin tespit edilen bu yeni anlamları, bunların metinler içinde diğer kelimelerle teşbih (benzetme), istiare, sebep-sonuç, leffüneşir ve telmih çerçevesinde kurduğu çoklu anlam ilişkilerinin de sisteminin çözülmesini sağlamakta ve böylelikle gözlerimizin önüne başka hiçbir yerde bulamayacağımız yepyeni bilgilerin kapılarını açmaktadır.

Edebiyat hayatın aynası olduğu için, geçmiş

Yaratıcı sanatların en üstünü olan edebiyat ve şiir de kelimelere verilen düzenle gerçekleşen bir olgudur. Şair ve yazar, bu büyüülü, bu her renge ve kalıba giren sibirli varlıklara rubundan aldığı güç ve düzenleyici irade ile öyle bir şekil ve düzen verir ki bu camit unsurlar canlanır, yaşayan bir varlık hâline gelir ve insan ve toplum gerçeğini bütün çıplaklığı ile yansıtmaya başlar. Bu yönü ile kelimeler, düşünce ve ruh âlemimizin büyüülü varlıkları, her kalıba giren, her renge bürünen unsurlarıdır.

yaşantıya ait, bugün artık tarih olmuş, yaşanmayan nice şeylerin, günümüzde terk edilmiş çok sayıda örf, âdet, gelenek, giyim, kuşam, yeme içme, oyun eğlence, ibadet, aşk, evlenme, hukuk, ticaret, zanaat, savaş v.s. gibi uygulamalara ait davranış şekillerinin ve sosyal antropolojinin konusunu oluşturan ölü kültür unsurlarının en gerçekçi bilgisine de biz yine edebî metinlerin satırları arasında rastlarız. Yani edebiyat (özellikle klasik edebiyat) edebî eserin üretildiği döneme ait bireysel ve sosyal hayat manzarasının gerçeğini tespitinde de bizim için en vazgeçilmez kaynak durumundadır.

Bu hâliyle de edebî metinleri anlamak, zihnin bilinmeyen ve görünmeyen bir âleme yolculuğundan başka bir şey değildir. Yani, yine aynanın içine girmek, ötesine geçmek ve aynanın içinde yaşayan cinlerle “anlam”lı ilişkiler kurmak...

Burada, klasik Türk edebiyatı metinlerinin iç strüktüründe dikkati çeken bir kuraldan söz etmek gerekmektedir. Divan şiiri metinlerine dikkatli bir gözle bakanlar, yani bu metinlerin ruhuna nüfuz etmeyi önemseyenler, bu şiirlerin, hayatın realite boyutu ile mecazî yönünü bir arada ve paralel bir şekilde ihtiva ettiğinin derhâl farkına varırlar. Bu öylesine değişmez ve vazgeçilmez bir yapısal gerçektir ki mecaz ve hakikat katmanlarını paralel bir şekilde içermeyen bir tek beyte bile rastlanılamaz denilse, asla mübalağa edilmiş olunmaz. Edebiyatın temelinde mecazın bulunduğu tam anlamı ile idrakinde olan ve bunu şiirin temel söylemlerinden birisi hâlinde kullanan divan şairleri mecaz yaparken mutlaka hayatın realitesinden de yararlanmakta; bir benzetme yapmak gerekirse, mecazın çitasını aşarken, ayaklarından birini hayatın gerçeğine, yani hakikat zeminine basarak diğer ayakları ile de şairane düşüncesinin üst katmanlarına sıçramaktadır.

lar.

Metaforumuz yol ve yolculuk olduğuna göre, edebiyatı vücuda getirme ve onu anlama vakıası ile ilgili olarak bir başka yol ve yolculuk benzetmesi daha yapalım:

Mecaz ve hakikat unsurları, klasik edebiyatımızın metinleri içinde, tren raylarına benzer bir şekilde paralel bir düzlemde yol alırlar. Yani klasik şiirin sanat ve edebiyat katarı, birbirine paralel hakikat ve mecaz rayları üzerinde seyredir. Tren raylarının birbiri ile irtibatını, birbiri ile ayrılmadan, paralel bir şekilde ilerlemesini sağlamak üzere raylar arasında traversler bulunur. İşte bunun gibi, klasik şiirin mecaz ve hakikat katmanları arasındaki ilişkiyi de iltisaklar, tedahüller, kelimeler arasında gerçekleştirilen anlam ve nüans alanı kesişmeleri, telmihler, leffüneşirler, semantik alan bağlantıları sağlar. Aynı mısradaki yer alan kelimeler arasında yatay düzlemde; karşılıklı mısralarda bulunan sözcükler ile de dikey ve çapraz düzlemde kurulan anlam bağlantıları zihnin mecazdan hakikate, hakikatten mecaza gidiş gelişini mümkün kılar. Edebî eseri vücuda getirirken izlenen bu kural, onu anlama işinde de vazgeçilmezdir. Yani nasıl edebî eser, hakikat ve mecaz rayları üzerinde gerçekleşen bir tren yolculuğu ise; edebî eseri anlama işi de yine aynı raylar üzerinde, bu sefer tersine cereyan eden bir yolculuktur. Yani yine aynanın içine, cinler âlemine, hakikat ve mecaz raylarını kullanarak yapılan esrarlı ve egzotik bir tren yolculuğu... İşte bu yolculuktur ki bir şerh çalışmasında edebiyattaki başarının izlenmesi yanında, bizi dönemin çoğu artık meçhulümüz olan, sosyal hayatına, tarihine, sosyal psikolojisine, kültürüne, medeniyet perspektifine, sosyal antropolojisine, siyasî ve hatta ekonomik profiline ait malumata götürür ve tarihin kayıtlarında bulunmayan çok orijinal bilgilere

ulaştırır. Aslında klasik edebiyat metinlerini anlama olayı da işte burada başlar. Yoksa, klasik şiire hamaset veya dinî-tasavvufî duyguların, yahut da karşı ideolojik ve siyasi ön yargıların kuşattığı bir zihinle yaklaşıp toptancı kabul ve ret davranışları sergilemek, onu anlamamanın, hiç anlayamamanın ta kendisidir.

Edebiyat vakıasını bu gerçekçi bakış açısı ile değerlendirmek ve klasik edebiyat metinlerine böylesine ciddi, sabırlı ve ilmî bir tavırla yaklaşmak, bahsi geçen tarih, sosyal hayat, kültür ve medeniyet bilgilerine ulaşma, geçmiş hayatı doğru koordinatlar üzerinde değerlendirme ve edebiyata aksetmiş millî realiteyi gerçek çizgileri ile tespit işinde bizi şaşırtıcı sonuçlara ulaştıracaktır. Çünkü, geçmiş hayatın doğru kayıtları, resmî tarih yazıcılığının çoğunlukla manipülatif etkiler altında şekillenmiş biraz sanal zemininde değil; edebiyatın mecaz perdesi arkasında ustaca gizlenmiş realite boyutunda bulunmaktadır.

Eski edebiyat metinlerinin dil malzemesi altında gizlenmiş ve bugün bizim için birer keşif niteliği taşıyan, asırlar öncesine ait orijinal sosyal hayat bilgileri ile ilgili olarak yine kendi metin şerhi çalışmalarımızda ulaştığımız şu tespitleri örnek verebiliriz:

1. Osmanlılarda eskiden harplerde düşman ordusundan ele geçirilen sancaklar siyah bir beze sarılmış veya siyaha boyanmış ve direği ortasından kırılarak baş aşağı çevrilmiş vaziyette padişahın ayağının altına atılırdı¹⁷.

2. Osmanlı ordusunda savaş sırasında ağır ve yuvarlak kalkanlar (çarhî siper) yanında, daha hafif oval ve uzun kalkanlar da kullanılmaktaydı. Bu kalkanlara, Roma'dan alındığı için, Roma kalkanı (Rumî siper) deniliyordu¹⁸.

3. Şeyhülislam, mavi çizme giyerlerdi. Bu, onların gök yüzünden daha üstün bir mertebede bulduklarını sembolize eden bir teşrifat kuralı idi¹⁹.

4. Osmanlı döneminde, meyhanelerin kapılarına çember asılırdı²⁰.

5. Osmanlı gündelik hayatında Hristiyanlar başlarına mavi, Yahudiler de sarı tülbent bağlarlardı²¹.

6. Osmanlı devrinde, halka zulmeden kişiler başlarına kızgın leğen konularak cezalandırılırdı²².

7. Şehir iki şahit ile alınırdı ...²³.

Şiiri anlama (şerh) yolculuğundaki üçüncü

amacın “Eserin sahibi olan şair ve yazarın bu eseri vücuda getirirken ruhunun derinliklerinde ve beyninin kıvrımları arasında kopan sanat fırtınasının gerçeğine ulaşma; şairlere ait sanat, sanatkâr ve şiir algılamasını tanıma” olması gerektiğini vurgulamış ve bunun da “görünmeyen varlıklar âlemine bir yolculuk” olduğunu söylemiştik.

Evet, metinlerden geri dönerek şiirin planlandığı, söze düzenin ve ruhun verildiği, lafız unsurunun anlam ile buluşturulduğu kalbin sarayına ve beynin labirentleri arasına seyahat... Cinlerin gerçek anlamda cirit attığı, şuurun ve kalbin sihirli aynasının içine yolculuk...

Büyük şair Şeyh Galib'in, edebiyat ve kültür tarihimizin en muhteşem hazinelerinden biri olan divanında şöyle bir beyti vardır:

Gireli halvet-i ma'nâya lafızdan Gâlib

Bu zuhûrat kamu ayn-ı butûn oldu bana²⁴

“Ey Galib! Lafız (söz) kapısından mananın halvet odasına girdiğimden beri, bu zuhurat benim bâtin gözümün sonuna kadar açılmasına sebep oldu.”

Evet, Şeyh Galib'in lafız (söz) kapısından mana güzeline halvet odasına girişi ve orada nice gizli surlara aşına olduğu gibi, biz de aynı kapıdan giriyor ve anlam sarayına, şiir ve sanatın aynalı odasına konuk oluyor ve bilinmeyen âlemleri temaşa ediyoruz.

Bu yolculuğun ilk durağı şairin iç dünyasının gizli haremî, gönül Yakub'unun içine kapandığı hüznün kulübesi, ruh Mecnun'unun ah u feryadını göklere yükselttiği yalnızlık çölüdür.

Böyle bir yolculuk herşeyden önce klasik edebiyatımızın şiir ve şair algılamasını gün yüzüne çıkaracaktır. Bu belki şimdiye kadar klasik edebiyatımız ile ilgili olarak en fazla ihmale uğramış bir konudur. Bu güne kadar yapılan çalışmalarda, eski metinler ile ilgili gerçekleştirilen tahlil ve şerh çabalarında genellikle satıhta dolaşmış, mesalâ divan şiirinin satırları arasında inanılmayacak zenginlikte bir poetik dikkatin, hatta bir sanat ontolojisi dokusunun bulunduğu pek farkına varılamamıştır. Bu bizi klasik edebiyatımızı şiirin içinde, şiiri ve şiir ile ilgili kavramları kullanan, hatta müthiş bir kudretle şiirin şiirini yazan bir gelene-

ğın varlığı gerçeğine götürür. Bu da klasik edebiyatımızın, şiirde asıl yaratıcı unsur olan şair benine, şair kişiliğinin söz ve anlam ile ilişkisinin felsefi mahiyetine bakışını gözler önüne serer. Böyle nitelikli bir derin tefekkürdür ki bizi estetik sistemimizin, sanat felsefemizin ve hatta hayata ve kâinata bakışımızın, eski şiirin poetik değinili satırları arasına ustaca gizlenmiş bulunan ontolojik ve epistemolojik temellerinin ip uçlarına ulaştıracaktır.

Divanlar arasında yaptığımız rastgele bir gezinti sonucu seçtiğimiz aşağıdaki beyitler, klasik edebiyatımızın sanat, edebiyat ve şiirin tanımı bakımından ne ölçüde zengin bir birikime ve estetik açıdan ne derece gelişmiş bir sisteme sahip olduğunu göstermektedir:

Bıkr-i ma'nîdür serâser sûret-i Meryemleri
Öyle bir büthânenün şimdi gönül nâkûsıdır²⁵

“(Şiir öyle bir puthanedir ki), orijinal manalar ve el değmemiş mazmunlar, o puthaneyi baştan başa süsleyen Meryem tasvirleri; benim gönlüm ise, o puthanenin (en üst köşesinde bulunan ve sürekli çalan) çanıdır.

Mürgân-ı hayâlâtıla Gâlib bu neşîdün
Her beyti perî-hâne-i ma'nâ mı degildür²⁶

“Ey Galip! İçinde uçuşan hayal kuşları ile bu manzumenin her bir beyti manâ perilerinin yaşadığı eve benzemiyor mu?

Harâbî-i dilüm fehm eyleyüp seylâb-ı eşkümden
Niçe ma'nî-i bîgâne harîm-i râza yol bulmuş²⁷

“(Ey Galib); nice bigâne (alşılmadık) manalar, sel gibi akan göz yaşlarıma bakıp gönlümün harap ve yıkık olduğunu anlayarak, gizli sırlar haremine gitmeye yol bulmuşlar.”

Mülk içinde melekûtu göreyüm dersen eger
Lafzda ma'nâyâ bak nâfede bûyı seyr it²⁸

“Eğer dünyada ruhlar âlemini göreyim dersen;

şiirin lafzında bulunan manaya bak da, ahunun göbeğinden düşen miskte kokuyu seyret.

Benümle ma'nî-i bîgâne âşnâdur hep
Dilümde mürg-i maânî gezer çü mürg-i Harem²⁹

“Bigâne (orijinal) mazmunlar hep bana tanıdık bildiktirler. Mana kuşları, Mescid-i Harem'deki kuşların (Beytullahın etrafında) gezdikleri gibi gönlüm(ün haremin)de uçuşup dururlar.”

Ûryân gelür zamûrûme ervâh-ı şâirân
Beyt-i Hudâ'yı tâif olan hâciyân gibi³⁰

“(Diğer) şairlerin ruhları benim gönlümün evine tıpkı Beytullah'ı tavaf eden hacılar gibi çırılçıplak bir şekilde gelirler.”

Şîşe-i elfâzumuz sahbâ-yı tahkîk istemez
Bir perî-zâd-ı hayâle cilve-gehdür her biri³¹

“(Ey Galip) ; bizim şiirimizin sözlerinin kadehi, tahkik (hakikati araştırma) şarabına ihtiyaç hissettirmez. Çünkü her biri hayal perilerinin görüldüğü bir aynadır.”

Nûr-ı mevvâc-ı ma'ânî mi sözümden berk uran
Ya libâsı nazmumun bir âteşî hârâ midür³²

“Sözümde şimşek gibi parıldayan, mana dalgalarının ışığı mı; yoksa şiirim, ateşten menevişli bir elbise mi giymiştir?

Yer bulunmaz gâh olur mihmân-sarây-ı sînede
Ol kadar uğrar ma'ânî kişverinden kârbân³³

“Mana ülkesinden o kadar çok kervanlar gelir ki; bazen sinemin misafirhanesinde yer bulunmaz.”

Bütün bu izahlardan sonra sözlerimizi şöyle tamamlamak istiyoruz: Bugün ayakta kalabilmek ve kendini ispat edebilmek için derin ve aydın bir tefekkür hamlesine her zamankinden daha fazla ihtiyacı olan aydınlarımızın, bize çok büyük bir kültürel hazi-

neyi cömertçe miras bırakan ecdadımız ile empati kurması, bunun gerçekleşmesi için de klasik edebiyatın, içinde söz ve anlamın el değmemiş güzellerinin dolaştığı şiir bahçesine uğrayan yola revan olması gerekmektedir. Bu yola girip şuhud hâli vadisinde yol alanlar, burada bizden önce yaşamış atalarımızın sanat, edebiyat, söz ve şiir sahasında gerçekleştirdikleri büyük medenî başarının tanıkları olacaklar ve orada insanlığın yüz akı olan büyük ruhlarla tanışacaklardır.

1. Nefî Divanı, k. 10/16.

2. "O (Allah)ki, yarattığı her şeyi güzel yarattı ve insanı yaratmaya çamurdan başladı... Sonra da (çamurdan süzüp çıkarılan) bir özden, hakir bir sudan neslini yaptı. Sonra onu tamamlayıp şekillendirdi, ona kendi ruhundan üfledi ve sizin için o işitmeyi, o görmeleri ve o (düşünen) kalpleri yaptı. Siz pek az şükrediyorsunuz." (Secde suresi 7, 8, 9. ayetler)

3. Koca Ragıp Paşa Divanı.

4. Zatî Divanı, g. 865/1.

5. Yenişehirli Avni Divanı, k. 23/57.

6. Revanî Divanı, g. 73/5.

7. Hayalî Divanı, g. 141/5.

8. Yenişehirli Avnî Divanı, k.14/12.

9. Muhammet Nur Doğan, Fuzulî'nin Poetikası, s. 36,

37.

10. Muhammet Nur Doğan, Fuzulî'nin Poetikası. 38.

11. Leylâ ve Mecnun, by. 438-445.

12. Leylâ ve Mecnun, by. 961.

13. Leylâ ve Mecnun, by. 3059.

14. Leylâ ve Mecnun, by. 978.

15. Hüsn ü Aşk, by. 2012.

16. Şeyh Galib Divanı, g.206/6.

17. Bkz. Muhammet Nur Doğan, Fuzulî Leylâ ve Mecnun, s.568.

18. Bkz. Muhammet Nur Doğan, Bakî, s. 39.

19. Bkz. Muhammet Nur Doğan, Eski Şiirin Bahçesinde, s.50.

20. Bkz. Muhammet Nur Doğan, Eski Şiirin Bahçesinde, s. 52.

21. Bkz. Enverî Divanı, g.39/5; Tacizade Cafer Çelebi Divanı, k. 28/11.

22. Bkz. Tacizade Cafer Çelebi Divanı, k. 11/37.

23. Bkz. Necati Divanı, g. 453/5; Emrî Divanı, kıta.195/1; Nev'izade Atayî Divanı, g. 75/1.

24. Şeyh Galib Divanı, g. 7/7.

25. Şeyh Galib Divanı, g. 7/7.

26. Şeyh Galib Divanı, g. 47/6.

27. Şeyh Galib Divanı, g. 137/3.

28. Nabî Divanı, g. 28/2.

29. Nevres-i Kadîm, k. 3/1.

30. Şeyh Galib Divanı, k. 13/5.

31. Şeyh Galib Divanı, g. 325/5.

32. Nefî Divanı, k. 7/35.

33. Nefî Divanı, k. 52/53.